

WAŻE DRAPIY

Anna
R. Burzyńska

TEATRALNOŚĆ LIRYKI
STANISŁAWA GROCHOWIAKA

KRAKÓW 2012

REDAKCJA:

MATEUSZ BOROWSKI

MAŁGORZATA SUGIERA

Seria „Interpretacje”, wydawana przez Księgarnię Akademicką we współpracy z Katedrą Performatyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, w formie monografii autorskich i zbiorowych prezentuje nowatorskie interpretacje dzieł i nurtów artystycznych, problemów z zakresu filozofii i kultury oraz zjawisk społecznych. Tytułowe interpretacje rozumiemy w sposób zdecydowanie szeroki i zgodny z tendencjami dominującymi w naukach humanistycznych po tak zwanym przełomie performatywnym. W ramach tego względnie nowego paradygmatu dzieło artystyczne przestało być traktowane jako artefakt, struktura organiczna i zamknięta. Funkcjonuje raczej jako historycznie i kontekstowo zmienny efekt oddziaływań artystycznych i społecznych sił, rodzaj scenariusza, propozycji czy wręcz metaforycznie rozumianego programu generującego formy i sytuacje dla odbiorcy, bierną konsumpcję zmieniając w aktywne (współ)tworzenie. Wszystko to sprawia, że zmienia się również status nauk humanistycznych, które stopniowo rezygnują z dążenia do obiektywizmu i rzekomo naukowej ścisłości na rzecz świadectwa ze spotkania, opisu form i sytuacji w procesie ich powstawania i oddziaływania, a zatem na rzecz czegoś, co nazwać można właśnie zabiegiem interpretacji.

II	WSTĘP
25	I APEL LIRYCZNY I MONOLOG DRAMATYCZNY
43	2 MASKI I ROLE
49	3 DIALOGOWOŚĆ – „RZECZY NA GŁOSY”
71	4 DRAMATYCZNA SYTUACJA LIRYCZNA – „TEATRUM DLA DZIAŁAŃ”
115	5 TEMATYZOWANIE TEATRU
115	5.1 Metaforyka teatralna i topos <i>theatrum mundi</i>
128	5.2 Intertekstualne gry z tradycją dramatyczną i teatralną
135	5.3 Szekspir w liryce Grochowiaka
169	EPILOG
173	BIBLIOGRAFIA
179	INDEKS
183	NOTA O AUTORCE

WSTĘP

W 1966 roku na łamach tygodnika „Kultura” Stanisław Grochowiak opublikował artykuł poświęcony twórczości najbardziej cenionego przez siebie poety – Cypriana Kamila Norwida. Z tekstu, będącego swoistym *credo* autora *Menueta z pogrzebaczem*, wyłania się definicja nowoczesnej liryki, której najważniejszą cechą jest dramatyczny charakter. Charakter ten po raz pierwszy na gruncie literatury polskiej objawił się właśnie w długo nierozumianej i niedocenianej twórczości Norwida:

Poezja, która do jego czasów była lub być powinna objawieniem dla czytelnika, stała się przedmiotem dialogu; skłócona przez swój wewnętrzny dualizm, dręczona niepewnością własnej kompetencji, niejako zwraca się do czytelnika z prośbą nie o **uwagę**, lecz o **współpracę**. Utwór poetycki, który dotąd był aktem tyle majestatycznym ile nieruchomym, przedstawionym do wiadomości odbiorcy, w czasach po Norwidzie staje się aktem ruchomym, **działającym się** między poetą a czytelnikiem¹.

Liryka nowoczesna, zdaniem Grochowiaka, odznacza się więc tym, że ma charakter zdarzenia, procesu, pełnej niespodzianek gry. Postulat zdarzeniowości liryki poeta umieścił we wstępie do autorskiego wyboru wierszy:

Wiersz jest dziełem ważnym i pożytecznym przez sam fakt swego istnienia, przez włożoną weń energię i poprzez cudowne zjawisko, iż energię tę potrafi utrwalić i przekazać innym. Oczywiście, wiersz naprawdę dobry. (...) Powiem

¹ Stanisław Grochowiak, *Ktoś, co sobie idzie*, „Kultura” 1966, nr 38, s. 1. O ile nie zaznaczam inaczej, wszystkie podkreślenia w tekście pochodzą od autora. Wpływ twórczości Norwida na styl i światopogląd autora *Kanonu* potwierdzają zarówno wyznania samego Grochowiaka, jak spostrzeżenia krytyków i komentatorów jego dzieła – por. Julia Hartwig, „Rozbieranie do snu”, „Nowe Książki” 1960, nr 10, s. 597-598.

więcej: czym bardziej posuwam się w latach, tym bardziej muszę być przekonany, że wiersz, który ma powstać, musi być napisany **koniecznie**, a nie tylko z nałogu lub dla popisania się zdobytą wiedzą poetycką. Nadal nie wierzę i nie lubię „pisanie wierszy”, coraz bardziej chciałbym, aby poezja i **wyraz** znaczyły jedno. Są to oczywiście prośby i pobożne życzenia².

Szczególnie istotna w cytowanym fragmencie wydaje się wzmianka o potrzebie utrwalania i przekazywania innym pewnego rodzaju poetyckiej „energii”. Od liryki postrzeganej jako komunikat służący dialogowi między autorem a odbiorcą prowadzi niedaleka droga do dramatu, i to nie tylko poetyckiego.

Kwestii niespodzianki, wiążącej się nierozzerwalnie z dynamiką wiersza, poświęcił Grochowiak jeden z najciekawszych artykułów publicystycznych – *Poezja i... (Sarenka horacjańska)*. Nawiązując do słynnego wiersza Horacego, w którym rzymski poeta porównuje poezję do umykającej przed myśliwym sarny, autor *Rozbierania do snu* opisuje wiersz jako „zasadzkę na poezję” i porównuje proces twórczy do „pełnej tajemnic i zasadzek przygody”, „urzekającego dramatu nadziei i bezradności, gonitwy i ucieczki”. Grochowiak pisze:

W *Liście do Pizonów* Horacy powiada, że aby osiągnąć efekt poetycki, należy skomponować taki wiersz, gdzie słowa **dziwią się** słowom. Poszerzmy mądrą radę pana włości w Tibur o swawolny appendix. Niech sztuki dziwią się sztukom, nauki religiom, humaniści scjentyzmom, prozaicy poetom, poeci brzydocie i rozpaczcy. Chyba właśnie na drogach swobodnego zdziwienia jest **trop**³.

Trudnej sztuki „odwoływania się do intymnych sfer wzruszenia i zaskoczenia w psychice odbiorcy” poezja ma się uczyć od teatru i kina, muzyki

2 Stanisław Grochowiak, *Wstęp*, [w:] idem, *Poezje wybrane*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1968, s. II-12.

3 Stanisław Grochowiak, *Poezja i... (Sarenka horacjańska)*, „Poezja” 1973, nr 2, s. 4-5. Warto dodać, że zagadnienie to fascynowało poetę od początku jego działalności artystycznej i publicystycznej – już w 1955 roku opublikował bowiem artykuł pod tytułem *Poezja i zdziwienie* („Dziś i Jutro” 1955, nr 44), gdzie analizie poddana została między innymi twórczość Jerzego Lieberta i Charlesa Baudelaire’a.

W serii *Interpretacje* ukazały się:

1. Małgorzata Sugiera, *Potomkowie króla Ubu. Szkice o dramacie francuskim XX wieku*;
2. *Interpretacje dramatu. Dyskurs – postać – gender*, pod redakcją Wojciecha Balucha, Małgorzaty Radkiewicz, Agnieszki Skolasińskiej i Joanny Zając;
3. Wojciech Baluch, Małgorzata Sugiera, Joanna Zając, *Dyskurs, postać i płęć w dramacie*;
4. Joanna Zając, *Dwie koncepcje dramatu. D'Annunzio – Pirandello*;
5. Agnieszka Skolasińska, *Tuż obok – nieosięgalnie daleko. O zmaganiach z rzeczywistością w dramatach współczesnych*;
6. *Dialog w dramacie*, pod redakcją Wojciecha Balucha, Lidii Czartoryskiej-Górskiej i Moniki Żółkoś;
7. Dorota Tomczuk, *Od twórcy do mówcy. Koncepcja postaci w wybranych dramatach Brechta, Dürrenmatta i Handkego*;
8. Ewa Walerich-Szymani, *Godzina aktora. Poszukiwanie utopii w dramaturgii Heinera Müllera*;
9. Dariusz Kosiński, *Sceny z życia dramatu*;
10. Ewa Partyga, *Chór dramatyczny w poszukiwaniu tożsamości teatralnej*;
11. Dorota Sajewska, „Chore sztuki”. *Choroba/tożsamość/dramat. Przemiany podmiotowości oraz formy dramatycznej w utworach scenicznych przełomu XIX i XX wieku*;
12. Agata Adamiecka-Sitek, *Teatr i tekst. Inscenizacja w teatrze postmodernistycznym*;
13. Hans-Thies Lehmann, *Teatr postdramatyczny*;
14. Małgorzata Sugiera, *Realne światy/Możliwe światy. Niemiecki dramat ostatniej dekady (1995-2004)*;
15. Anna R. Burzyńska, *Mechanika cudu. Strategie metateatralne w polskiej dramaturgii awangardowej*;
16. Agnieszka Romanowska, „Hamlet” po polsku. *Teatralność szekspirow-*

- skiego tekstu dramatycznego jako zagadnienie przekładoznawcze;
17. Mateusz Borowski, *W poszukiwaniu realności. Przemiany formy dramatycznej końca XX wieku a nowe „mimesis”*;
 18. Małgorzata Sugiera, *Upiory i inne powroty. Pamięć – historia – dramat*;
 19. Ewa Wąchocka, *Milczenie w dwudziestowiecznym dramacie*;
 20. Dorota Jarząbek, *Słowo i głos. Problem rozmowy w dramacie w ujęciu teoretycznym i historycznym*;
 21. *Przestrzeń w dramacie, teatrze i sztukach plastycznych*, pod redakcją Wojciecha Balucha, Michała Lachmana i Dominiki Łarionow;
 22. Marta Rusek, *Miniaturowe światy. Z dziejów jednoaktówki w Młodej Polsce*;
 23. Łucja Iwanczewska, *„Muszę się odrodzić”. Inne spotkania z dramatami Stanisława Ignacego Witkiewicza*;
 24. Ewa Bal, *Cielesność w dramacie. Teatr Piera Paola Pasoliniego i jego możliwe kontynuacje*;
 25. *Słownik dramatu nowoczesnego i najnowszego*, pod redakcją Jeana-Pierre’a Sarrazaca;
 26. *Zamki na lodzie. Szkice o Ibsenie*, pod redakcją Marii Sibińskiej i Katarzyny Michniewicz-Weisland;
 27. Lilianna Dorak-Wojakowska, *Poetyka cielesności w utworach dramatycznych Tadeusza Rożewicza*;
 28. *Oblicza realizmu*, pod redakcją Mateusza Borowskiego i Małgorzaty Sugiery;
 29. Agata Dąbek, *Polski Faust. Wątki faustyczne w polskiej dramaturgii XX wieku*;
 30. Michał Lachman, *Brzytwą po oczach. Młodzi doświadczeni w angielskim i irlandzkim dramacie lat dziewięćdziesiątych*;
 31. Erika Fischer-Lichte, *Estetyka performatywności*;
 32. *Kulturowe konteksty dramatu współczesnego*, pod redakcją Mariusza Bartosiaka i Małgorzaty Leyko;
 33. Jan Błoński, *Lektury użyteczne*, pod redakcją Mateusza Borowskiego i Małgorzaty Sugiery;

34. Kinga Anna Gajda, *Medea dzisiaj. Rozważania nad kategorią innego*;
35. Tomasz Kireńczuk, *Od sztuki w działaniu do działania w sztuce*;
36. *Teatr absurdu*, pod redakcją Mateusza Borowskiego i Małgorzaty Sugiery;
37. Joanna Puzyna-Chojka, *Gra o zbawienie. O dramatach Tadeusza Słobodzianka*;
38. Małgorzata Sugiera, *Inny Szekspir*;
39. Hans-Thies Lehmann, *Teatr postdramatyczny*, wydanie drugie poprawione;
40. Wojciech Baluch, Małgorzata Sugiera, Joanna Zając, *Dyskurs, postać i płęć w dramacie*, wydanie drugie uzupełnione i poprawione;
41. *Ibsen. Odejsčia i powroty*, pod redakcją Mateusza Borowskiego i Małgorzaty Sugiery;
42. Wanda Świątkowska, *Księżę. Hamlet Juliusza Osterwy*;
43. *Dramat made (in) Poland*, pod redakcją Wojciecha Balucha;
44. *Publiczność (z)wymyślana. Relacje widz – scena we współczesnej praktyce dramatopisarskiej i inscenizacyjnej*, pod redakcją Agaty Dąbek i Joanny Jaworskiej-Pietury;
45. *Elementy dramatu. Analizy diagnostyczne*, pod redakcją Mateusza Borowskiego i Małgorzaty Sugiery;
46. Nina S. Alnæs, *Wilkołak w salonie*;
47. *Pokolenie – kategoria historyczna czy współczesna? Obraz przemian pokoleniowych w sztuce i społeczeństwie XX i XXI wieku*, pod redakcją Joanny Zając;
48. Judith Butler, *Żądanie Antygony. Rodzina między życiem a śmiercią*;
49. Aneta Mancewicz, *Biedny Hamlet! Dekonstrukcje „Hamleta” i Hamleta w dramacie współczesnym*;
50. Freddie Rokem, *Wystawianie historii. Teatralne obrazy przeszłości we współczesnym teatrze*, tłum. Mateusz Borowski, Małgorzata Sugiera;
51. Łucja Iwanczewska, *Samoprezentacje. Sade i Witkacy*;
52. *Lektury dramatyczności. Eseje z dramatologii*, pod redakcją Dariusza Kosińskiego;

53. Wojciech Baluch, *Po-między-nami. Słaby dyskurs w polskim dramacie współczesnym*;
54. Małgorzata Sugiera, *Potomkowie króla Ubu. Szkice o dramacie francuskim (od Jarry'ego do Lagarce'a)*, wydanie drugie uzupełnione i poprawione;
55. Anna R. Burzyńska, *Maska twarzy. Twórczość dramatyczna Stanisława Grochowiaka*;
56. *Felix Austria - dekonstrukcja mitu? Dramat i teatr austriacki od początku XX wieku*, pod redakcją Małgorzaty Leyko i Artura Pełki;
57. Konrad Wojnowski, *Estetyka zakłócenia. Kino Michaela Hanekego*.